

ÜLERIIGILISE PLANEERINGU "EESTI 2050" ALUSUURING

**"Väärtuslike maastike eesmärk, olemus ja väärtuste
säilitamise võimalused"**

Uuringu kava

SISUKORD

1. Uuringu eesmärk	3
2. Uuringuala	3
3. Uuringu sisu ja metoodika	4
4. Ajakava.....	7
5. Uuringu tööühm	7

1. Uuringu eesmärk

Uuringu eesmärgiks on anda alus üleriigilise planeeringus väärtuslike maastike läbimõeldud käsitluseks – mis need on ja miks neid peab kaitsma.

Väärtuslike maastike määratlemise pilootprojekt viidi läbi 2001.a Viljandi maakonnas. Selle tulemusel valmis metoodika, milles sätestati maastikuliste väärtuste mõisted ja hindamise põhimõtted, kirjeldati väärtuslike maastike alasid Viljandimaal ja toodi ära väärtuste järjestamise põhimõtted. Samuti kirjeldati väärtuslike maastike kaitse ja hoolduse eesmärgid. Maastikuliste väärtustena käsitleti kultuurilis-ajaloolist väärtust, esteetilist väärtust, looduslikku väärtust, identiteediväärtust ja ka puhkeväärtust.

Väärtuslike maastike teema tõstatati üleriigilises planeeringus Eesti 2010 ja see sai üheks aluseks 2004–2006 koostatud maakonna teemaplaneeringutele “Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused”, millega muuhulgas määrati väärtuslike maastike paiknemine ja üldised kasutus- ja arendustingimused igas maakonnas.

Üleriigilise planeeringu 2050 koostamiseks on vajalik vaadata üle väärtuslike maastike mõiste ja olemus, sh maastike määramise kriteeriumide asjakohasus.

Uuringu raames on vajalik üle vaadata väärtuslike maastike senine mõiste ja olemus kuna seni on väärtuslike maastike eelkõige väärtustatud ajaloolis-kultuurilises võtmes. Tänapäeval on laienenud ja tähtsustunud ökoloogilised väärtused, hõlmates elurikkust jm kliimaeesmärkidest tulenevaid alateemasid, mis ei olnud sellisel määral aktuaalsed paarkümmend aastat tagasi.

Uuringu annab üleriigilisele planeeringule suunised edasiseks planeerimiseks (nt kasutustingimuste väljatöötamiseks, vajalikeks toiminguteks väärtuslike maastikega).

2. Uuringuala

Uuringualaks on kolm maakonda – Hiiu, Viljandi ja Harju maakond. Kohaliku omavalitsuse taseme probleemide-väljakutsete väljaselgitamiseks intervjueritakse vajadusel KOV spetsialiste ka väljaspool uuritavaid maakondi.

Mere- ja rannikumaastike määramise senise praktika ja edasiste suuniste selgitamiseks analüüsitakse merega piirnevaid maakondi ja Eesti mereala.

3. Uuringu sisu ja metoodika

Järgnevalt on välja toodud uuringuküsimused ja nende analüüsimiseks kasutatavad meetodid.

1. Kuidas on maastikuliste väärtuste hoidmine ja säilitamine olnud seniste maakonnaplaneeringute alusel tagatud?

Analüüsitakse kolme erineva Eesti maakonna planeeringuid: algset maakonna teemaplaneeringut „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“ (TP), viimati kehtestatud maakonnaplaneeringut (MP) ja iga maakonna omavalitsuste üldplaneeringuid (ÜP). Ruumiandmetena kogutakse kokku kõikide Eesti omavalitsuste üldplaneeringutes määratud väärtuslikud maastikud.

Piirkonniti analüüsitakse Viljandi, Hiiu ja Harju maakonna planeeringuid. Viljandi maakond valitakse seetõttu, et algne väärtuslike maastike määramise pilootprojekt viidi läbi Viljandi maakonna kohta ning väärtuslike maastike käsitlemine on maakonnas seega pikaajalisim. Hiiu maakond valitakse saarelisuse ja merega kokkupuutuvate maastike tõttu, mis annab ka eeldatavalt sisendit uuringu küsimusele nr 6. Harju maakonda analüüsitakse maakonna suure arengusurve tõttu, kus valglinnastumine on toonud kaasa alade hõivamise nii hoone kui mitmesuguste taristute rajamiseks. Harju maakonna analüüsimine aitab selgitada maastikuväärtuste säilitamise võimalusi suure arengusurvega pealinnaregioonis ja maakonna äärealadel.

Erinevate planeeringute võrdluses selgitatakse maakonna kaupa välja:

1. Kas ja kuidas on muutunud maastikuväärtuste sisustamine (TP, MP ja ÜP tasemel)?
2. Kas ja kuidas on muutunud väärtuslike maastike piirid? Milliseid väärtusi on lisatud/välja jäetud¹? Analüüsitakse ruumiandmeid TP, MP ja ÜP tasemel.
3. Kas ja kuidas on muutunud või täpsustunud väärtuslike maastike kasutustingimused?

Kolme maakonna põhjal teostatakse ka ruumianalüüs, uurides kuidas on toimunud väärtuslikel maastikel ehitustegevus (nt hooned, taristu, taastuvenergeetika), maastiku metsastumine/avatuse hoidmine, kas ja mil määral on linnaline asustus (alev, alevik, linn) väärtusliku maastiku osaks jäetud või sellest välja arvatud.

Analüüsitavate maakondade praeguste (ja võimaluse endiste) spetsialistidega ning omavalitsuse tasandi spetsialistidega viiakse läbi intervjuud selgitamiseks väärtuslike

¹ Vajadusel kasutatakse maastike sissearvatud/väljaarvatud väärtuste sisu selgitamiseks varasemate üldplaneeringute seletuskirju

maastike ja nende eraldiseisvate väärtuste säilimise halduslikke, juriidilisi (nt vastutuse jaotumine), kultuuriväärtustega seotud, majanduslikke ja ökoloogilisi kitsaskohti, väljakutseid ning võimalusi.

Üheks väärtuslike maastike säilitamise meetmeks seati soovitus koostada maastikuhoolduskava. Kuna maastikuhoolduskavade koostamine ei saanud siiski valdavaks praktikaks, analüüsitakse selle põhjuseid. Analüüsimeetodiks on ekspertarvamus.

2. Kas on õigustatud maastikuväärtuste käsitluse laiendamine maastiku mõistele laiemalt, sh kogu kultuurmaastikule, või on otstarbekas jätkata väärtuslike maastike eristamisega senisel, suuresti kultuurilis-ajaloolistel alustel (nt kuna loodusväärtused on juba kaitstud teiste regulatsioonidega)?

Analüüsitakse teiste riikide senist praktikat maastiku kaitsmisel-säilitamisel, nii kultuurmaastiku kui ka loodusmaastiku mõistes. Selgitatakse välja, kas ja kuidas on teiste riikide maastikukäsitluse praktikasse viidud või viimisel elurikkuse ja kliimaeesmärkidega arvestamine.

Analüüsitaks Eesti maastikukäsitluse tausta ja kontseptsiooni kujunemist nii loodusmaastike kui kultuurmaastike lõikes (sh seosed laiemate raamdokumentidega, nt Euroopa maastikukonventsioon). Tuuakse välja kuidas on kujunenud maastike tähtsuse eristamine, näiteks rahvusmaastike määramise ettepanekud.

Analüüsi põhjal tehakse ettepanek, kuidas on otstarbekas Eesti kontekstis maastiku väärtustamise käsitlusega jätkata. Analüüsi meetodiks on võrdlev analüüs ja eksperthinnang. Analüüs teostatakse teadusartiklite, kaitsekorraldust suunavate dokumentide jt allikate põhjal.

Väärtuslike maastike mõiste ülevaatamine tuleneb suuresti mulladirektiivi ja kliimaseaduse rakendamise vajadusest. Euroopa suundumuste ja sellest tulenevate vajaduste väljaselgitamiseks Eesti kontekstis viiakse läbi fookusgrupi intervjuu Keskkonnaagentuuri, Kliimaministeeriumi, Keskkonnaameti ning Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi maapoliitika osakonna esindajatega. Uuritakse mh milline võiks olla väärtuslike maastike säilimise tagamise ja väärtustamise võimaluste alase vastutuse jaotumine riigi, kohalike omavalitsuste ja maaomanike vahel.

3. Kas on vajalik väärtuslike maastike mõiste sisu laiendamine, muutmine ja täiendavate ajakohaste põhimõtete seadmine nende säilimise tagamiseks? Kui jah, siis kuidas?

Analüüsi käigus käsitletakse järgmisi variante:

0. väärtuslike maastike eristamine jätkub praeguse praktika järgi (n-ö null-variant)
1. väärtuslike maastike kaitsel tugevdatakse kultuuriväärtuste komponenti
2. väärtuslike maastike sisu laiendatakse ökoloogiliste väärtustega.
3. kogu maastik on väärtus

Variante 1–3 analüüsitakse võrdluses null-variandiga ehk tänase praktika jätkumisega. Variantide võrdlemisel analüüsitakse seniseid määratud maastikke – nt variant 1 puhul vaadeldakse milliseid kultuurilisi väärtusi maastikud täna kaitsevad (nt erinevad kultuuriväärtuslikud objektid, ajalooline asustus, põllustruktuur, kaunid teed, vaated jms), milliseid kultuuriväärtusi määratud alad veel sisaldavad (nt arheoloogiatundlikud alad, pärandkultuuriobjektid, looduslikud pühapaigad, militaarpärandi objektid). Arvestades väärtusliku maastiku olemusega tehakse vajadusel ettepanekud täiendavate kultuuriväärtuslike objektide hoidmiseks. Tuginedes mh käesoleva uuringu küsimus nr 1 tulemustele (intervjuud, ruumianalüüsid), tehakse ettepanekud väärtuslike maastike säilimist tagavateks põhimõteteks.

Analüüsi tulemused esitatakse kokkuvõtvas võrdlusmaatriksis, kus iga variandi puhul tuuakse välja maastikukaitse eesmärgid, sisu ja põhimõtted, mis tagavad analüüsitava maastikuvariandi säilimise.²

Ruumianalüüsiks kasutatakse avalikult kättesaadavaid ruumiantmeid: nt ELME projekti³ andmekihte ökoloogiliste väärtuste analüüsiks (variant 2), Muinsuskaitseameti koondatud erinevaid kultuuriväärtuste registreid ja arheoloogiatundlike alade kaardiantmeid kultuuriväärtuste analüüsiks (variant 1).

4. Millised on väärtuste säilitamise halduslikud, juriidilised, kultuuriväärtustega seotud, majanduslikud ja ökoloogilised väljakutsed ja võimalused?

Analüüsitakse millised on iga küsimuses 3 välja toodud variandi:

- Halduslikud väljakutsed ja võimalused – nt kas suuniseid ja valitsustasandit eristada maastiku tasandi järgi, vastutuse jagamine riigi ja KOV tasandil, milline on ÜP-järgne rakendusinstrument
- Juriidilised väljakutsed ja võimalused – nt kui rangeid reegleid kehtestada, kas väärtustatud komponenti kaitse on väärtusliku maastiku kasutustingimustega saavutatav (nt metsa kaitse nii ökoloogilise kui puhkeväärtusena)
- Kultuuriväärtustega seotud väljakutsed ja võimalused
- Ökoloogiliste väärtuste säilitamisega seotud väljakutsed ja võimalused
- Majanduslikud väljakutsed ja võimalused – nt kestlik majandus väärtuslikel maastikel, taastuvenergeetika väärtuslikel maastikel

² Analüüsi koostamise käigus võib võrdlusmaatriks täieneda

³ „Elurikkuse sotsiaal-majanduslikult ja kliimamuutustega seostatud keskkonnaseisundi hindamiseks, prognoosiks ja andmete kättesaadavuse tagamiseks vajalikud töövahendid”, Keskkonnaagentuur.

5. Juhul, kui väärtuslike maastike eristamine on endiselt aktuaalne, siis kas ja kuidas täiendada perioodil 2004–2006 maakonna teemaplaneeringutega määratud maastike väärtuslikkuse kriteeriume?

Antakse hinnang seni kasutusel olnud kriteeriumitele ja vajadusel tehakse ettepanekud täiendavateks kriteeriumiteks. Arvamuse andmise sisendina kasutatakse eelnevate uurimisküsimuste tulemusi. Analüüsimeetodiks on ekspertarvamus.

6. Kas on vajadus määratleda väärtuslikud mere- ja rannikumaastikud? Kui jah, siis milliste kriteeriumite põhjal on otstarbekas seda teha? Kas rannikuäärsete väärtuslike maastike osaks peaks olema ka osa piirnevast merealast? Millised on edasised toimingud meremaastike osas?

Kuna üleriigiline planeering Eesti 2050 mereala otseselt ei planeeri, jääb meremaastike käsitus uuringus üldiseks. Uuring annab suunise, kuidas teemaga edasi tegeleda.

Antakse ülevaade Eestis seni määratud meremaastike ja mereala hõlmavate rannikumaastike osas, kasutades kõikide meremaakondade maakonnataseme planeeringuid⁴. Tuuakse välja määratud maastiku sisu ja kaardianalüüsi põhjal hõlmatud mereala olemus (nt väin, avameri vms). Tuuakse välja mereala planeeringu kogemus väärtuslike maastike käsitlemisel merel.

Meremaastike edasise käsitluse suunised antakse ekspertarvamusena.

Uuringu väljund on tekstiline aruanne ja kaardirakendus.

4. Ajakava

Nr	Tegevus	Ajavahemik
1	Uuringukava koostamine ja kinnitamine	Mai 2024
2	Uuringu koostamine	Mai–september 2024
3	Vahearuanne tellijale	Oktoober
4	Uuringu koostamine	Oktoober–november 2024
5	Uuringu esitamine tellijale ülevaatuseks	November 2024
6	Uuringute päev	November 2024
7	Uuringu lõplik vormistamine	Detsember 2024

5. Uuringu tööühm

Töögrupi juht: Ann Ideon, juhtiv planeerimisspetsialist, Hendrikson DGE

Kultuurigeograaf: Taavi Pae, kaasprofessor, Tartu Ülikool

⁴ Teemaplaneering „Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused“ ja viimane kehtestatud maakonnaplaneering.

Maastikuarhitekt: Kristiina Hellström, FIE Kristiina Hellström

Heiki Kalberg, AB Artes Terrae OÜ

Muinsuskaitse ekspert: Madis Tuuder, muinsuskaitse vaneminspektor, Narva Linnavalitsus

Arheoloogia ekspert: Ulla Kadakas, arheoloog, Eesti Ajaloomuuseum

Maastikuökoloog: Kalev Sepp, keskkonnakaitse ja maastikukorralduse professor, Eesti Maaülikool

Ruumilise keskkonna planeerija: Ann Ideon, juhtiv planeerimisspetsialist, Hendrikson DGE

Geoinformaatik: Jaanus Padrik, Hendrikson DGE